

Регушевський Е.Є., Романюк Л.В., Пашнєва В.А.

“ДО ПИТАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОЧИНСТВА В
УКРАЇНІ. ВИСНОВОК НА КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ 52 НАРОДНИХ
ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ ВІД 6 ВЕРЕСНЯ 2005 РОКУ ТА ВЕРХОВНОЇ РАДИ
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ВІД 17 ЛИСТОПАДА 2004 РОКУ №
1120-4/04 ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ СТАТТІ 15 КОДЕКСУ
АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ ВІД 6 ЛИПНЯ 2005 РОКУ
№ 2747–IV ТА СТАТТІ 7 ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ ВІД 18 БЕРЕЗНЯ 2004 РОКУ № 1618–IV СТАТТЯМ 3, 10, 21, 22,
24, 60 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ”

Підставою для проведення відповідної експертизи стало звернення у відповідності зі статтею 19 Закону України “Про Конституційний Суд України” судді-доповідача Конституційного Суду України В.М. Кампо до фахівців юридичного факультету Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського провести правову експертизу питань, викладених у конституційному поданні 52 народних депутатів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Ознайомившись з питаннями, викладеними у конституційному поданні 52 народних депутатів України від 6 вересня 2005 року та у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04, а також ознайомившись з питаннями, які поставлені у зверненні Конституційного Суду України від 14 березня 2008 року № 328–16/228, застосовуючи різноманіття загальних наукових та спеціальних юридичних методів, ґрунтуючись на Конституції України (254к/96-ВР), законах і інших чинних нормативно-правових актах України, вважаємо за необхідне зазначити наступне:

1. У конституційному поданні 52 народних депутатів України наголошується, що стаття 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та стаття 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV радикальним чином змінюють мовний режим діяльності судів.

Згідно з пунктом 1 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та пунктом 1 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України відповідно цивільне або адміністративне “судочинство здійснюється державною мовою”. Ці формулювання, на нашу думку, не суперечать Конституції України, а отже не можуть бути неконституційними. Так, частина перша і друга статті 10 конституції України передбачає: “Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України”.

Також, положення зазначених статей Кодексів (Кодексу адміністративного судочинства України та Цивільного процесуального кодексу України) не суперечать нормам Закону України “Про мови в Українській РСР” № 8312-11 від 28 жовтня 1989 року. Зокрема, частина перша та друга статті 2 Закону України “Про мови в Українській РСР” були нормативно втілені у статті 10 Конституції України.

Згідно зі статтею 18 Закону України “Про мови в Українській РСР” – “судочинство в Українській РСР здійснюється українською мовою”. Таким чином пункт 1 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та пункт 1 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України узгоджуються й з нормами Закону України “Про мови в Українській РСР”, а від так не змінюють мовний режим діяльності судів.

2. Пунктом 3 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та пунктом 3 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України передбачено: “судові документи складаються державною мовою”

Згідно з пунктом 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 (справа про застосування мови) – “Положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким “державною мовою в Україні є українська мова”, треба розуміти так, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п’ята статті 10 Конституції України)”. Норма відповідного Рішення за характером приписів є зобов’язуючою, а за дією в просторі – загальною. Таким чином Конституційним Судом України передбачено імператив щодо складання судових документів державною мовою, а відповідно й положення пункту 3 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та положення пункту 3 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України відповідають статті 10 Конституції України на підставі Рішення Конституційного Суду.

Передбачене законодавцем складання судових документів державною мовою узгоджується також із самим процесом реалізації правових норм, оскільки закони в Україні приймаються виключно державною мовою. Як зазначається у старому юридичному виразі латиною “*Lex uno ore omnes allóquitur* – Закон розмовляє з усіма одними устами”. Такий підхід, з врахуванням особливостей і специфіки законодавчої термінології та ділової української мови, яку застосовує законодавець, спрямований на уникнення невідповідностей змісту судових документів – змісту норм чинного законодавства України.

3. У конституційному поданні також, йдеться про вилучення з нової редакції вищезазначених Кодексів формулювання: “особи, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, давати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють”.

З використанням граматичного та логічного методу вивчення даної обставини (що їх використовують у своїй діяльності як законодавець, так і Конституційний Суд) слід зазначити, що заявлене у конституційному поданні 52 народних депутатів

України від 6 вересня 2005 року формулювання не могло бути вилученим, оскільки у такій редакції, як визначено у поданні, “фрази” в законодавстві щодо судочинства не існувало. Це стосується недостовірного переказу контексту з норми статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року № 1500-VI (зі змінами), який має, на наш погляд, принципове значення у загальному розумінні та процесі використання. Так, частина друга статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року встановлює, що “Особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою, якою здійснюється судочинство, забезпечується право робити заяви, давати пояснення і показання, виступати на суді і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом”. Заміна прийменника “в” та “на” з позиції філології суттєво змінює розуміння процесу, у якому вони застосовуються. При використанні прийменника “на” у частині другій статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року слід розуміти, в даному випадку, як право виступати безпосередньо на судовому засіданні і заявляти клопотання рідною мовою. У формулюванні, що міститься у конституційному поданні 52 народних депутатів, застосування прийменника “в” слід розуміти як право застосовувати рідну мову в усіх можливих процесуальних діях при провадженні судочинства, а від так є відмінним від правового режиму провадження судочинства, передбаченого й у Цивільному процесуальному кодексі України від 18 липня 1963 року, що діяв до появи чинного Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року.

Народні депутати наголошують на “грубому” порушенні прав громадян, адже в статті 10 Конституції України визначається, що: “в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом”.

Згідно з пунктом 2 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV “Особи, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють, а також послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом”.

Згідно з пунктом 2 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV “Особи, які беруть участь у справі і не володіють або недостатньо володіють державною мовою, у порядку, встановленому цим Кодексом, мають право робити заяви, давати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому цим Кодексом”.

Положення визначених статей Кодексів дещо відмінні одне від одного у своїх формулюваннях, проте створюють однакові правові умови. Зокрема, це стосується того, що особи, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою:

1) мають право користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють;

2) мають право користуватися послугами перекладача.

Разом з цим, відмінність полягає у режимі використання послуг перекладача. Це стосується того, що згідно Кодексу адміністративного судочинства України особи, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право користуватися “також послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом”. З наведеного можна зробити висновок, що послуги перекладача є додатковою гарантією для участі у справі осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою. На відміну від Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільний процесуальний кодекс України пропонує “право робити заяви, давати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому цим Кодексом”, визначаючи послуги перекладача єдиною можливою гарантією для участі у справі осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою.

Разом з цим, положення пункту 2 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та пункту 2 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України можна сприймати й як такі, що за результатом застосування не мають відмінності, оскільки в обох випадках послуги перекладача залишаються правом, яким особа може скористатись за особистою ініціативою, при цьому не втрачаючи права користуватися рідною мовою або мовою, якою вони володіють.

Також, відмінність положень пункту 2 статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України та пункту 2 статті 7 Цивільного процесуального кодексу України нівелюється вимогою пунктів 1 і 3 в обох Кодексах, адже на виконання зазначених в цих пунктах вимог послуги перекладача для осіб, що не володіють або недостатньо володіють державною мовою, постають необхідною умовою. Проте, зазначені умови осіб, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, відповідають правовому положенню особи, передбаченому частиною другою статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року № 1500-VI (зі змінами) – “особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою, якою здійснюється судочинство, забезпечується право робити заяви, давати пояснення і показання, виступати на суді і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом”

4. У конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04 наголошується, що норми статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV звужують зміст і обсяг прав, встановлених Конституцією України, Законом України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим”, нормами статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року, іншим нормативним актам, і обмежують права громадян, що є порушенням положень статей 3, 10, 21, 22, 24, 64 Конституції України. А саме, частина третя статті 7 звужує застосування мов національних меншин у цивільному судочинстві, оскільки відповідно до законів України держава забезпечувала переклад судових документів для осіб, які беруть участь у справі, на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. Відповідно до Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV зазначене право громадян державою не забезпечується.

Зазначена норма статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року згідно з якою “Судові документи відповідно до встановленого закону порядку вручаються особам, які беруть участь у справі, у перекладі на їхню рідну мову або на іншу мову, якою вони володіють”, є нормою, встановленою за часів Радянського Союзу задля реалізації мовних потреб громадян інших союзних республік. Така тенденція відслідковується у переважній більшості законів та інших нормативно-правових актів, що приймалися у ті часи, оскільки, до 1957 року законодавство про судоустрій та судочинство, прийняття цивільного, кримінального та процесуальних кодексів належало виключно Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Так, наприклад, згідно з пунктом “о” статті 49 Конституції (Основного закону) Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, прийнятої V Всеросійським З’їздом Рад 10 липня 1918 року – “Ведению Всероссийского Съезда Советов и Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Советов подлежат все вопросы общегосударственного значения, как-то: ...

о) Общегосударственное законодательство, судоустройство и судопроизводство, гражданское, уголовное законодательство и пр.”. Згодом, зазначена норма з’явилась відповідно й у Основному Законі (Конституції) Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 31 січня 1924 року (пункт “п” статті 1 Глави першої “О предметах ведения верховных органов власти Союза Советских Социалистических Республик”). Таким чином, регулювання судочинства в цілому, та мовного питання при здійсненні судочинства безпосередньо, відбувалось з врахуванням мовних потреб громадян усіх Союзних Республік, до того ж слід враховувати й наявність (відповідно до всіх Радянських Конституцій) єдиного громадянства.

Також, слід зауважити й на тому, що Радянське законодавство передбачало здійснення прав у стосунках в суспільстві на основі використання єдиної мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР, якою була російська мова. У свою чергу, це не могло не впливати й на врегулювання в законодавстві Союзних Республік умов, за якими пріоритет у суспільних та державних відносинах належав саме застосуванню мови міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР.

Такий концептуальний, загальносоюзний підхід провадився й у законодавстві України, пережитки чого на сучасному періоді розвитку правової та політичної системи часто створюють колізії, більшість з яких знаходиться у суто політичній площині. Так, наприклад, при розгляді відповідного питання про використання мов у судочинстві, неможливо було б не звернутися до одного з базових документів, що регулюють зазначені правовідносини, яким є Закон України “Про мови в Українській РСР” від 28 жовтня 1989 року № 8312-11. На підтвердження пріоритетності за статусом російської мови поряд з іншими мовами (мовами міжнаціонального спілкування), слід відзначити норми статті 4 Закону України “Про мови в Українській РСР” 1989 року, зокрема, це стосується частини другої статті 4 – “Українська РСР забезпечує вільне користування російською мовою як мовою міжнаціонального спілкування народів Союзу РСР”. Необхідність врегулювання та захисту визначеної гарантії не могла не вплинути, у свою чергу, й на зміст статей 3,18,19, які безпосередньо стосуються проблематики відповідного дослідження, та змісту всього закону загалом. Це стосується безпосередньо й частини четвертої статті 18, яка за своїм змістом відповідає нормі статті 9 Цивільного

процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року згідно з якою “Судові документи відповідно до встановленого законом порядку вручаються особам, які беруть участь у справі, у перекладі на їхню рідну мову або на іншу мову, якою вони володіють”. З моменту проголошення незалежності України, почався процес формування правової системи держави з врахуванням вже інших концепцій*, тенденцій та національних інтересів, що все частіше призводить до відсутності можливості застосування нормативно-правових актів, або норм Радянської доби (що на момент застосування є чинними) чи-то в міру невідповідності існуючим суспільним відносинам, чи-то в міру неспроможності підкріпити гарантовані у ті часи норми економічними можливостями держави.

Також, важливим фактором, щодо сумнівного, чи-то невідповідного статусу більшості Законів Радянської України (що є чинними) до реалій сьогодення є й процес їх введення та організації виконання. Це стосується й Закону України “Про мови в Українській РСР” 1989 року. З огляду на принципи, за якими проходить на сучасному етапі розвиток правової та політичної систем, організація виконання цього Закону відбувалась з порушенням конституційних принципів закріплених у статті 15 Конституції України 1996 року (зокрема, політична та ідеологічна багатоманітність; невизнання жодної ідеології державою як обов’язковою; заборона цензури тощо). Так, згідно з пунктом 1 Постанови Ради Міністрів Української РСР “Про першочергові заходи щодо організації виконання Закону УРСР “Про мови в Українській РСР” від 7 грудня 1989 року № 302 – “Міністерствам і відомствам УРСР, виконкомам Рад народних депутатів разом з творчими спілками та громадськими організаціями, засобами масової інформації розгорнути роботу по впровадженню з 1 січня 1990 р. Закону УРСР “Про мови в Українській РСР”. Забезпечити всебічне й аргументоване роз’яснення та глибоке вивчення вказаного Закону в трудових колективах і навчально-виховних закладах, серед усіх верств населення республіки, широко використовуючи при цьому положення ленінської національної політики, матеріали вересневого (1989 р.) Пленуму ЦК КПРС і жовтневого (1989 р.) Пленуму ЦК Компартії України, десятої сесії Верховної Ради УРСР одинадцятого скликання”.

Звісно, зазначений підхід є суперечливим стосовно концепції розвитку законодавства щодо мовної політики на сучасному етапі розбудови в Україні громадянського суспільства на принципах верховенства права, політичної та ідеологічної багатоманітності, невизнання жодної ідеології державою як обов’язковою; заборона цензури тощо, проте й досі має опосередкований вплив та одночасно є чинником виникнення протиріч у питаннях застосування мов в Україні.

* Примітка. Хоч чіткої концепції на сьогодні, щодо питань мовної політики не існує, проте певні засади та напрямки можливо виокремити у великій кількості чинних нормативно-правових актів та актів в історії України. Такі акти мають різну юридичну силу, проте заслуговують уваги при здійсненні мовної політики у державі. Такої уваги, наприклад, заслуговує постанова Верховної Ради України “Про рекомендації парламентських слухань “Про функціонування української мови в Україні” від 22 травня 2003 року № 886-IV, інші нормативно-правові акти, які часто залишаються поза увагою при оцінці передумов та мотивів, що ними керується законодавець при здійсненні законотворення.

Свого часу, наприклад, потрапивши у подібну ситуацію та перебуваючи у складній ситуації, Конституційний Суд Польщі повинен був застосовувати конституційні положення попередньої епохи, які визначали права, що підлягали постійному розвитку, але з іншого боку, процеси трансформації та наявна на перших постах криза у державі, змушували відмовитись від багатьох прав, гарантованих в Конституції або тих, які раніше дійсно існували. Проте, Конституційний Суд усвідомлював наслідки своїх рішень, забезпечуючи сприятливі умови для розвитку національного законодавства у майбутньому. Такий підхід дозволив уникнути виникнення суперечливостей у законодавстві в майбутньому, хоч доволі часто виносились рішення, які сприймалися і як відступ від принципів та цінностей, що містились у конституційному законодавстві.

Щодо реалізації норми статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року згідно з якою “Судові документи відповідно до встановленого законом порядку вручаються особам, які беруть участь у справі, у перекладі на їхню рідну мову або на іншу мову, якою вони володіють”, то, ґрунтуючись на аналізі радянських конституцій та конституцій Радянської України, можна стверджувати, що здійснення цієї гарантії було неможливе без використання послуг перекладача. Так, згідно зі статтею 110 Конституції (Основного Закону) Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 5 грудня 1936 року “Судопроизводство ведется на языке союзной или автономной республики или автономной области с обеспечением для лиц, не владеющих этим языком, полного ознакомления с материалами дела через переводчика, а также права выступать на суде на родном языке”. Зазначена норма знайшла своє відображення у прийнятій вже через рік Конституції (Основному Законі) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30 січня 1937 року. Так, у статті 109 цієї Конституції закріплено, що “Судочинство в УРСР провадиться українською мовою, в Молдавській АРСР – молдавською або українською мовою, залежно від національного складу більшості населення району, з забезпеченням для осіб, які не володіють мовою більшості, цілковитого ознайомлення з матеріалами справи через перекладача, а також права виступати на суді рідною мовою”. Відповідні формулювання залишились майже незмінними й після прийняття у 1977 році Конституції (Основного Закону) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (Глава 20 стаття 159) та відповідно у 1978 році Конституції (Основному Законі) Української Радянської Соціалістичної Республіки (Глава 18 стаття 157).

Отже, з проведеного аналізу із застосуванням історико-правового, політико-правового та телеологічного (цільового) методів, можна стверджувати, що законодавство, пов’язане з регулюванням питань мовної політики при здійсненні судочинства, було більш стриманим щодо формулювань стосовно правового статусу осіб, які не володіють або недостатньо володіють мовою судочинства. Зважаючи на наведені вище формулювання Радянських Конституцій, окрім права виступати на суді рідною мовою, інші процесуальні дії передбачали залучення послуг перекладача. Це цілком узгоджується з принципами мовної політики щодо провадження судочинства у чинному законодавстві України, а значить відсутність, зазначеної у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року, норми не полишає особу без можливості отримання зазначеного

права і відповідно не звужує загального правового статусу особи у процесі провадження судочинства .

5. Також, у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04 зазначається:

Відповідно до частини другої статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року учасникам процесу, які не володіють державною мовою, забезпечувалося з боку держави право брати участь у процесі, використовуючи рідну мову, а також користуватися послугами перекладача.

При цьому відповідно до статті 71 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року і пункту 8 Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, які викликаються до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науководослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 року № 710 (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року №869), винагорода перекладачу виплачується з коштів суду. Разом з тим частиною третьою статті 86 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV встановлено, що витрати по оплаті послуг перекладача несуть сторони цивільного процесу. Таким чином, положеннями даної статті порушено права, встановлені підпунктом “f” пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо особа не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою.

Вивчивши вище наведену аргументацію, слід зазначити:

1) аргументація щодо статті 71 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року не відповідає дійсності, оскільки у відповідній статті хоч і гарантується виплата винагороди за явку до суду або виконану роботу, проте не йдеться про виплату винагороди перекладачу з коштів суду;

2) навіть з посиланням на статтю 74 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року, відповідно до якої “Суми, належні свідкам, експертам і перекладачам, виплачуються судом після виконання ними своїх обов’язків, незалежно від стягнення з сторін сум для оплати свідків і експертів”, стверджувати про безоплатність, або оплату послуг перекладача для осіб, що не володіють мовою, якою здійснюється судочинство з коштів суду не видається можливим. Оплата послуг перекладача відбувалась з врахуванням розподілу судових витрат між сторонами, передбаченого статтею 75 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року, а саме: “Стороні, на користь якої постановлено рішення, суд присуджує з другої сторони всі судові витрати, хоча б ця сторона і була звільнена від оплати судових витрат на користь держави. Якщо позов задоволено частково, судові витрати присуджуються позивачеві пропорціонально до розміру задоволених судом позовних вимог, а відповідачеві – пропорціонально до тієї частини позовних вимог, в якій позивачеві відмовлено. Судові витрати, понесені судом, стягуються з кожної сторони пропорціонально до тієї частини позову, відносно якої рішення постановлено проти неї, і зараховуються в доход держави. Коли

сторона, на користь якої постановлено рішення, звільнена від судових витрат, то судові витрати стягуються з другої сторони у доход держави. В разі відмови в позові позивачеві, звільненому від оплати судових витрат, вони приймаються на рахунок держави. Якщо суд вищестоящої інстанції, не передаючи справи на новий розгляд, змінить рішення або постановить нове, він відповідно змінює розподіл судових витрат. У разі скасування рішення і закриття провадження у справі чи залишення позову без розгляду суд, який скасував рішення, вирішує питання про повернення судових витрат, пов'язаних з подачею скарги. В разі закриття справи внаслідок відмови позивача від позову витрати стягуються за ухвалою суду” (Ст ат т я 75 із змінами, внесеними згідно із Законом N 2857-12 від 15.12.92).

З наведеного вище можна зробити висновок, що виплата винагороди перекладачу з коштів суду, про яку йдеться у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим є декларативною, оскільки така винагорода передбачалась і враховувалась у стягненні в тому чи іншому випадку з обох сторін у процесі.

Таким чином, норми, що передбачають оплату послуг перекладача сторонами цивільного процесу, встановлені частиною третьою статті 86 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV відповідають правовим умовам, у яких перебували сторони у цивільному процесі, що були встановлені Цивільним процесуальним кодексом України від 18 липня 1963 року, а тому не знують змісту, що існував у законодавстві до прийняття нових чинних Кодексів.

Також, положення статті 86 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV про оплату послуг перекладача сторонами цивільного процесу відповідають підпункту “f” пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права оскільки, підпункт “f”, що передбачає безкоштовну допомогу перекладача, стосується у відповідності до самого пункту 3 статті 14 лише справ за кримінальним обвинуваченням і жодним чином не стосується цивільного або адміністративного процесу. Так, відповідно до зазначеного пункту – “Кожен має право при розгляді будь-якого пред’явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: ... f) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;”.

Таким чином, посилення на підпункт “f” у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим є необґрунтованими, та такими, що можуть бути визнаними недостовірними стосовно питань, які належать до проблем відповідних галузей національної правової системи України – цивільного права і процесу та адміністративного права і процесу.

6. Положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та положення статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV відповідають також Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 15 травня 2003 року № 802-IV, оскільки у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04 не вірно застосовується значення підпункту “с” пункту 2 статті 9 “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”.

Згідно з пунктом 2 “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”:

“Сторони зобов’язуються:

а) не заперечувати дійсність юридичних документів, складених в межах держави, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини; або

б) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини, а також передбачити можливість їхнього використання проти зацікавлених третіх сторін, які не вживають цих мов, якщо зміст документа повідомляється їм особою (особами), яка посилається на нього; або

с) не заперечувати дійсність для сторін процесу юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини”.

З аналізу зазначених підпунктів, можна зробити висновок, що тільки підпункт “а” передбачає дійсність юридичних документів, складених регіональною мовою або мовою меншини для всіх суб’єктів. На відміну від підпункту “а” підпункт “с” передбачає можливість не заперечувати дійсність юридичних документів, складених в межах країни, виключно на тій підставі, що вони сформульовані регіональною мовою або мовою меншини, лише для сторін процесу. Проте, згідно з пунктом 1 статті 30 (“Сторони”) Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року, а також згідно з пунктом 1 статті 50 (“Сторони”) Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року – суд не визначено стороною процесу, а від так норма підпункту “с” не розповсюджується на повноваження і відповідно документи, що видаються судами України. Це означає, що суд приймає від сторін процесу і признає дійсними документи (які можуть бути використані як докази (і таке інше) у справі, складених регіональною мовою або мовою меншини) для самих сторін при розгляді справи, проте підпункт “с” не передбачає можливості складання судових документів (ухвал і т.і.) регіональною мовою або мовою меншини.

До того ж, згідно з пунктом 4 Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 15 травня 2003 року № 802-IV може бути застосованим лише підпункт “с” пункту 2 статті 9 (пункт “а” і “б” є нератифікованими), а від так, положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року та статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року не суперечать нормам “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”.

7. Положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та положення статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV є також такими, що не суперечать нормі статті 12 Закону України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” від 23 грудня 1998 року № 350-XIV.

Згідно зі статтею 12 Закону України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” – “Відповідно до чинного законодавства України в Автономній Республіці Крим як мова судочинства, нотаріального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, юридичної допомоги

використовується українська або за клопотанням учасника відповідного провадження російська мова як мова більшості населення Автономної Республіки Крим”. Проте, частина друга цієї статті визначає, що “Інші питання застосування мов у зазначених вище сферах діяльності в Автономній Республіці Крим регулюються законами України”. Це означає, що остаточний пріоритет у регулюванні мовної політики у провадженні судочинства, нотаріального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, юридичної допомоги тощо, в Автономній Республіці Крим (як і на всій території України) залишається за законами України.

Відповідно до юридичної сили законів України – норми Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року та норми Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року розповсюджуються на всіх громадян та осіб, що перебувають в Україні і обов’язкові для виконання на всій території України. На відміну від Конституції і законів України – дія Закону України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» від 23 грудня 1998 року розповсюджується на Автономну Республіку Крим, тому цілком логічними та обґрунтованими є формулювання зазначених Кодексів, щодо правовідносин пов’язаних з провадженням судочинства в Україні в цілому.

Також, слід зазначити, що такий стан регулювання піднятої у відповідних конституційних поданнях мовної проблеми у провадженні судочинства, не суперечить частині другій пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 (справа про застосування мови), де зазначено, що “Порядок державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України”. Таким чином, врегулювання режиму застосування мов у провадженні судочинства, згідно з відповідним Рішенням Конституційного Суду України, є прирогативою законів України. До того ж, використовуючи телеологічний (цільовий) метод при розгляді норм відповідних Кодексів та Конституції Автономної Республіки Крим, необхідно зазначити та усвідомити цільове призначення визначених законів. Так, саме Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року та Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року є цільовими нормативно-правовими актами, призначення яких і полягає в регулюванні правовідносин в сфері провадження судочинства на всій території України, прийняті у відповідності з Конституцією України та з метою уточнення частини другої статті 12 Конституції Автономної Республіки Крим і відповідно частини другої пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 (справа про застосування мови).

Необхідно зауважити на тому, що у конституційному поданні 52 народних депутатів України від 6 вересня 2005 року не обґрунтовано посилаються на рішення Конституційного Суду України від 16 січня 2003 року № 1-рп/2003 (справа про Конституцію Автономної Республіки Крим), наголошуючи на визнанні положень Конституції Автономної Республіки Крим такими, що відповідають Конституції України. В зазначеному рішенні Конституційного Суду України не розглядаються

питання пов'язанні з режимом використання мов, а йдеться про визнання такими що відповідають Конституції України положень, які стосуються окремих питань (питання про територію Автономної Республіки Крим; символи Автономної Республіки Крим; зарахування податків та зборів до бюджету Автономної Республіки Крим; експерименти у сфері оподаткування; визнання такими, що відповідають Конституції України, положення статей 1, 2 Закону України "Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим"), що розглядалися у відповідному конституційному провадженні.

8. Ознайомившись з поставленими додатковими питаннями у зверненні Конституційного Суду та засновуючись на результатах проведеного вище дослідження питань, піднятих у конституційних поданнях народних депутатів України та Верховної Ради Автономної Республіки Крим, проаналізувавши нормативно-правові акти на які є посилання у відповідних конституційних поданнях та ґрунтуючись на нормах чинного законодавства та Конституції України, надаємо відповідь на наступні питання:

1) В чому полягає відмінність законодавчого регулювання мови судочинства, а також забезпечення процесуальних прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, в зазначених Кодексах, з одного боку, та в ЦПК 1963 року, Законі України "Про мови в Українській РСР" 1989 року, Конституції Автономної Республіки Крим 1998 року, з іншого боку?

Відмінність законодавчого регулювання мови судочинства, а також забезпечення процесуальних прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, у зазначених нормативно-правових актах, полягає у певній відмінності формулювань з точки зору філологічного подання змісту відповідних норм, проте, з проведеного аналізу правового статусу осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, щодо забезпечення процесуальних прав – правовий режим використання мов у процесі провадження судочинства є несуперечливим, та таким, що відповідає нормам, чинних у відповідності зі статтею 9 Конституції України міжнародно-правових актів і так чи інакше регулюючих питання використання регіональних мов або мов меншин.

2) Як узгоджується закріплення в зазначених Кодексах процесуальних прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, з конституційними принципами прав і свобод людини і громадянина, зокрема:

- верховенства права;
- недопущення дискримінації осіб за мовною ознакою;
- свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань;
- поінформованості громадян щодо мовних прав у судочинстві.

Норми Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV і норми Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV щодо процесуальних прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, узгоджуються та засновуються на принципах, закріплених в Конституції України: стаття 8 (верховенство права); стаття 9 (дія чинних міжнародно-правових актів, як частини національного законодавства); стаття 10 (гарантії застосування мов в Україні); стаття 11 (консолідація та розвиток української нації та розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної

самобутності всіх корінних народів і національних меншин України); стаття 19 (правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування здійснюється виключно “на підставі, в межах повноважень і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України); стаття 21 (рівність у гідності та правах; невідчужуваність прав); стаття 22 (невичерпність прав; неможливість скасування прав; недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових чи зміні чинних законів); стаття 24 (рівність у конституційних правах; рівність перед законом; недопущення дискримінації осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану місця проживання, за мовною ознакою тощо); стаття 34 (свобода думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань); стаття 68 (неухильне додержання Конституції та законів України; неможливість посягання на права і свободи, честь і гідність інших людей; незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності) тощо.

Щодо поінформованості громадян про мовні права у судочинстві, то слід зазначити, що всі закони України проходять процедуру опублікування в офіційних джерелах, як обов’язкову умову набуття ними чинності. Проте, звісно державі було б доцільним проводити більш активну роботу з поінформування населення, щодо їх мовних прав у судочинстві. Разом з цим, враховуючи розвиток України на засадах політичного плюралізму, політичним партіям та громадським організаціям також не слід залишатись осторонь у процесі ознайомлення громадян стосовно їх прав, в тому числі і мовних у судочинстві. Спільна діяльність, з приводу зазначеної проблеми, покликана сприяти підвищенню правової культури населення задля становлення і розвитку в Україні громадянського суспільства та будівництва правової і демократичної держави.

3) Чи відбулося в результаті прийняття нового Кодексу адміністративного судочинства 2005 року (стаття 15) та Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (стаття 7), у порівнянні із положеннями ЦПК 1963 року, Закону України “Про мови в Українській РСР” 1989 року, Конституції Автономної Республіки Крим 1998 року, звуження змісту та обсягу існуючих прав осіб щодо використання ними у судочинстві інших мов, крім державної мови (в контексті частини третьої статті 22 Конституції України)?

Норми Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV і норми Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV не суперечать нормам статті 22 Конституції України, оскільки, з прийняттям зазначених Кодексів не відбулося звуження змісту та обсягу прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою. Проведений вище аналіз нормативно-правових актів, зазначених у запитанні, можна зробити висновок, що деякі норми, які не увійшли до змісту нових Кодексів мали за змістом суто декларативний характер, не впливаючи на загальний механізм реалізації мовних прав у судочинстві.

4) Який механізм державного забезпечення в судовому процесі мовних прав осіб, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою?

Механізм державного забезпечення в судовому процесі мовних прав осіб певною мірою розглянуто у проведеному вище аналізі питань, що стосуються предмету відповідного дослідження. Слід зазначити, що такий механізм широко застосовувався до прийняття відповідних нових Кодексів, а саме коли особа, яка не володіє, або недостатньо володіє державною мовою може скористатись послугами перекладача. При цьому, негативне та упереджене сприйняття умови використання послуги перекладача особою, яка не володіє, або недостатньо володіє державною мовою, є необґрунтованим і завчасним, адже спроможність сторін надати докази на свою користь, розуміючи при цьому свого опонента та норми законодавства – важливий чинник у вирішенні справи на її користь.

Узагальнюючий висновок: враховуючи вищенаведене, ґрунтуючись на Конституції України (254к/96-ВР) та чинному законодавстві України вважаємо:

1) Положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV відповідають статтям 3, 10, 21, 22, 24, 64 Конституції України.

2) Передбачене законодавцем складання судових документів державною мовою узгоджується також із самим процесом реалізації правових норм, оскільки закони в Україні приймаються виключно державною мовою. Такий підхід, з врахуванням особливостей і специфіки законодавчої термінології та ділової української мови, яку застосовує законодавець, спрямований на уникнення невідповідностей змісту судових документів – змісту норм чинного законодавства України.

3) Визначені у дослідженні правові умови осіб, які беруть участь у справі та не володіють або недостатньо володіють державною мовою, відповідають правовому положенню особи, передбаченому частиною другою статті 9 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року № 1500-VI (зі змінами) – “особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою, якою здійснюється судочинство, забезпечується право робити заяви, давати пояснення і показання, виступати на суді і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом”.

4) Виплата винагороди перекладачу з коштів суду, про яку йдеться у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим є декларативною, оскільки така винагорода передбачалась і враховувалась у стягненні в тому чи іншому випадку з обох сторін у процесі. Норми, що передбачають оплату послуг перекладача сторонами цивільного процесу, встановлені частиною третьою статті 86 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV відповідають правовим умовам, у яких перебували сторони у цивільному процесі, що були встановлені Цивільним процесуальним кодексом України від 18 липня 1963 року, а тому не звужують змісту, що існував у законодавстві до прийняття нових чинних Кодексів.

5) Після прийняття нового Кодексу адміністративного судочинства 2005 року (стаття 15) та Цивільного процесуального кодексу України 2004 року (стаття 7), у порівнянні із положеннями Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року, Закону України “Про мови в Українській РСР” 1989 року, Конституції Автономної Республіки Крим 1998 року, не відбулося звуження змісту

та обсягу існуючих прав осіб щодо використання ними у судочинстві регіональних мов, або мов національних меншин.

6) Норми Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV про оплату послуг перекладача сторонами цивільного процесу відповідають підпункту “f” пункту 3 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права оскільки, підпункт “f”, що передбачає безкоштовну допомогу перекладача, стосується у відповідності до самого пункту 3 статті 14 лише справ за кримінальним обвинуваченням і жодним чином не стосується цивільного або адміністративного процесу.

7) Положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та положення статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV відповідають також Закону України “Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 15 травня 2003 року № 802-IV, оскільки у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04 не вірно застосовується значення підпункту “с” пункту 2 статті 9 “Європейської хартії регіональних мов або мов меншин”.

8) Положення статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV та положення статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV є також такими, що не суперечать нормі статті 12 Закону України “Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим” від 23 грудня 1998 року № 350-XIV.

9) У конституційному поданні 52 народних депутатів України від 6 вересня 2005 року та у конституційному поданні Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 17 листопада 2004 року № 1120-4/04 міститься багато неточностей, а іноді недостовірної, з огляду на результати аналізу, аргументації.

Висновок розглянуто та обговорено на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права юридичного факультету Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського протокол № 8 від 21 березня 2008 р.

Схвалено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського протокол № 9 від 25 березня 2008 р.

Надійшла до редакції 16.06.2008 р.